

Копан Олексій Володимирович —
начальник відділу Міжвідомчого науково-
дослідного центру з проблем боротьби з ор-
ганізованою злочинністю при РНБО Украї-
ни, доктор юридичних наук, старший нау-
ковий співробітник,

Бутузов Віталій Миколайович —
головний науковий співробітник Міжвідо-
мчого науково-дослідного центру з про-
блем боротьби з організованою злочинні-
стю при РНБО України, кандидат юридич-
них наук

Боротьба з транснаціональною організованою злочинністю як напрям діяльності Служби зовнішньої розвідки України

*У статті висвітлено негативні соціальні процеси, явища, чин-
ники, причини та умови, що впливають на стан трансформації
організованої злочинності та її ознаки. Представлено організа-
ційний аспект реалізації Службою зовнішньої розвідки України
функцій у сфері боротьби з транснаціональною організованою
злочинністю.*

Ключові слова: транснаціональна організована злочинність, мережеві злочинні організації, упереджувальна кримінологічно значуща інформація, розвідувальний продукт.

Міжнародна спільнота змушена констатувати, що організовані злочинні формування здійснюють свою діяльність у світі, який для них, по суті, не має кордонів, у той час як правоохоронні органи, як правило діють, у межах національних державних кордонів. Більшість країн демонструють слабкість у боротьбі з організованою злочинністю, в деяких з них її негативні прояви прискорюють розвал державних структур. В окремих регіонах світу доходи від торгівлі наркотиками, коштовним камінням, деревиною, зброєю є фінансовим підґрунтям ря-

ду соціально-політичних, етнічних конфліктів. В екстремальних випадках організована злочинність може переважати над самою державою.

Експертами ООН зазначається, якщо скласти воедино різні елементи — тероризм у співвідношенні з безмежним насиллям, можливість володіння зброєю масового ураження, організовану злочинність, ослаблення державних систем і пріоритет насилля — виникає нова радикальна загроза.

У своєму розвитку та трансформації організована злочинність є досить динамічним негативним соціальним явищем, так як її представники не обмежені не тільки державними кордонами, а й соціально-етичними, національними цінностями. До ознак транснаціональної організованої злочинності можна віднести наступні:

- набуття характеру промислу;
- проникнення в дохідні законні види діяльності;
- наявність складних видів діяльності, які здійснюються в широких масштабах шляхом створення та експлуатації ринків незаконних товарів і послуг, а також надання законних послуг і товарів у незаконній формі;
- потреба у спеціальних навичках і професіоналізмі з боку злочинного бізнесу;
- здійснення злочинної діяльності за умовою координації та конспірації;
- використання системи захисту від соціального контролю із застосуванням насильства, залякування, корупції, великомасштабних розкрадань;
- здійснення розмивання кордонів між організованою злочинністю і бізнес-злочинністю;
- одержання фінансового прибутку незаконним способом з подальшою його легалізацією, повна або часткова монополія ринків, придбання влади.

Ця внутрішня загроза національній безпеці має зовнішню складову: транскордонний трафік наркотиків, торгівля жінками, зброєю, нелегальна міграція, як правило, — є результатом діяльності організованих злочинних формувань [1]. Їх позанаціональний інтерес — отримання наживи, уможливорює зв'язок з тероризмом.

Сьогодні чітко простежується тенденція щодо набуття організованими кримінальними структурами права володіння і розпорядження матеріальними цінностями, в першу чергу, стратегічною сировиною, енергоносіями, товарами подвійного призначення, високоліквідними підприємствами і продукцією, насамперед металургійної та хімічної промисловості, агропромислового комплексу. Крім того, в процесі приватизації, через засновані ними офшорні компанії, скуповуються

підприємства, земля, нерухомість, здійснюються фіктивні інвестиції в економіку України, стимулювання розвитку тіньового сектору та втягування до нього широких верств населення.

За допомогою корупції, залякування та шантажу представників органів влади й управління або проникнення до державних органів, організована злочинність підриває стабільність державних та громадських інститутів, позбавляючи їх дієвості не тільки в силу втрати ними ефективності, але й за рахунок їх дискредитації. Це дає можливість лідерам організованих кримінальних структур посідати достатньо “респектабельне” становище у суспільстві та використовувати свої корумповані зв’язки не тільки для забезпечення безпеки організованої злочинної діяльності, але й впливу на політичні та економічні процеси в країні. У цьому аспекті можна відмітити початок протистоянь держав і великих власників, а саме фінансово-промислових та транснаціональних груп, а також, безпосередньо, й подальший розвиток корпоративних війн різних рівнів і масштабів. З ростом впливу на політичній арені фінансово-промислових груп і транснаціональних корпорацій, у них з’явилася потреба використовувати можливості кримінальних структур у своїх власних, як правило, комерційних цілях. Логічно, що представники таких структур задіюють увесь арсенал спеціальних прийомів і методів для досягнення поставленої перед ними мети.

Організовані злочинні формування діють в інтересах кримінально-олігархічних спільнот, які забезпечують “силовою” реалізацію “схем”, “програма” із перерозподілу результатів економічної діяльності на свою користь, а не на зростання валового внутрішнього продукту. Ці процеси суттєво перешкоджають соціально-економічному розвитку України та підривають міжнародний авторитет нашої держави.

Необхідно відмітити негативні соціальні процеси, явища, чинники, причини та умови, що впливають на стан трансформації організованої злочинності із зовні:

— спроби налагодження зв’язків членів міжнародних терористичних організацій з організованими злочинними формуваннями в Україні, фінансування тероризму;

— наявність міжнародних організованих злочинних формувань, що спеціалізуються на організації нелегальної міграції, торгівлі людьми, наркобізнесі, незаконній торгівлі зброєю, контрабанді, комп’ютерній злочинності;

— використання офшорних зон для відтоку капіталів, отриманих від кримінального бізнесу;

— використання тіньового капіталу, що знаходиться на закордонних розрахункових рахунках, коштів міжнародних фондів для забезпечення діяльності злочинних формувань в Україні;

— тіньовий ринок праці, трудова міграція.

Особливу небезпеку представляють мережеві злочинні організації, в основі яких покладено кланово-родовий принцип. Вони демонструють виключну живучість, і сьогодні відбувається їх підйом, оскільки вони легко діють між державами. Нерідко злочинні угруповання на основі свого досвіду приходять до єдино-можливого для них способу протистояння суспільству — мережевим організаціям, таким як мафія або тріади, які існують протягом століть. Зміст мережевих злочинних організацій дуже простий — відсутність єдиного управляючого органу і багато центрів управління. Можуть створюватись консультативні ради керівників ланок або тимчасові координаційні структури. Сьогодні не існує способу гарантованої ліквідації мережевої злочинної організації.

Одним із перспективних напрямів забезпечення дієвості боротьби з цим негативним явищем є забезпечення координації діяльності суб'єктів, задіяних у справі боротьби з організованою злочинністю.

Боротьбу з організованою злочинністю та корупцією в різних країнах світу здійснюють: а) у Російській Федерації — спеціалізовані підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Генеральної прокуратури, МВС, Федеральної служби безпеки; б) у Республіці Білорусь — органи внутрішніх справ, державної безпеки та прокуратури, Комітет державного контролю, державні податкові органи; в) у Республіці Польща — Центральне слідче бюро, в структурі якого є слідчо-оперативний відділ для боротьби з економічними злочинами та корупцією; г) в Угорській Республіці — національна поліція, прокуратура, прикордонна охорона та служби безпеки; ґ) у Литовській Республіці — Служба розслідувань організованих злочинів Департаменту поліції при МВС Литви; д) у ФРН — Федеральне відомство кримінальної поліції, яке входить до МВС; е) в Італії — Дирекція по боротьбі з мафією, яка також знаходиться в структурі МВС; є) у Швеції — Поліцейська служба, що організаційно підпорядковується Міністерству юстиції Швеції; ж) у Південно-Африканській Республіці — цільові групи Поліцейської служби ПАР і підрозділи національної стратегічної розвідки. Подібні структури також є і в Болгарії, Молдові, Японії, Румунії, Естонії, Нідерландах, Фінляндії.

Поліцейські органи виконують основні функції по протидії злочинності, разом з тим загрози, що несуть у собі прояви організованої злочинності представляють проблему, яка може бути вирішена лише з використанням зовнішніх та внутрішніх зв'язків країни, напруженої роботи всього механізму держави, виконання кожним з її елементів покладених завдань та функцій. Службі зовнішньої розвідки у цьому процесі відведено одну із головних ролей.

Складність питання в тому, що організоване злочинне формування з транснаціональними зв'язками виглядає як соціально-

комунікаційна система, по засобам якої конспіративним шляхом можуть реалізовуватись злочинні цілі кримінальних структур або спеціальних служб недружніх держав. Слід відмітити, що служба зовнішньої розвідки, при виконанні своїх повноважень у сучасних умовах, має справу не тільки з суто кримінальною організованою злочинністю, а з більш потужною загрозою для держави, а саме симбіозом кримінальних, силових структур та потужного фінансового підґрунтя. Нова форма злочинності та її наслідки представляють собою загальну загрозу безпеці та нормальному функціонуванню світового співтовариства. Трансформація такої загрози більш плинна, ніж реакція на неї з боку національних суб'єктів сектору безпеки.

Доступ вітчизняних правоохоронних органів до банків даних Інтерполу; Євроюсту; Міжнародного віртуального Центру ГУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів; Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав—учасниць СНД, та інформація, яка надходить через інші офіційні міждержавні координаційні структури, не може повно характеризувати реальні та потенційні загрози криміногенній безпеці України, зовнішній криміногенний вплив, так як він визначається не тільки станом внутрішньої безпеки України, а й внутрішньою безпекою інших країн світу. В свою чергу, питання забезпечення внутрішньодержавної безпеки є суверенною справою країни, яку вона захищає від впливу ззовні. Таким чином, для того, щоб захистити свої власні інтереси, Україна повинна мати якомога більшу інформації у цій сфері, використовуючи для цього можливості зовнішньої розвідки.

Забезпечити дієвість боротьби з організованою злочинністю можливо за умови поєднання традиційних криміналістичних методів із методами розвідки та глибокого проникнення у злочинне середовище. У зв'язку з цим, при розробці і проведенні операції мають використовуватись аналітичні та оперативні можливості розвідувальних органів в єдиному комплексі. Наприклад, частина інформації може бути отримана в результаті розвідувальної діяльності за межами України, спеціальних заходів з припинення злочинної діяльності організованих груп та злочинних організацій, на підставі чого в подальшому можуть плануватися оперативні заходи у середині країни. Отримання упереджувальної кримінологічно значущої інформації ззовні, її кваліфікована обробка та подальший аналіз, гарантують проведення адекватних заходів щодо попередження, виявлення та нейтралізації кримінальних загроз і, в свою чергу, дають можливість прогнозувати розвиток цього виду злочинності.

Розвідувальна діяльність є важливою формою забезпечення боротьби з організованою злочинністю, її успішність безпосередньо за-

лежить від можливості доступу до розвідувального продукту суб'єктів формування тактики протидії відповідному суспільно небезпечному явищу. Ця робота потребує певного обсягу інформації, що поступає до суб'єкта боротьби з організованою злочинністю у суворій відповідності до покладених на них службових обов'язків.

Унаслідок реалізації матеріалів, отриманих за результатами проведення розвідувальних заходів, в аспекті боротьби з організованою злочинністю, може бути здійснено:

- виявлення, попередження, припинення і розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, а також виявлення та встановлення осіб, які їх скоюють або скоїли;

- здійснення розшуку осіб, які переховуються від органів розслідування та суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, а також розшук безвісті зниклих, зокрема і тих, які обізнані у відомостях, що становлять державну таємницю;

- виявлення міжнародних злочинних організацій;

- запобігання спробам насильницького повалення конституційного ладу;

- недопущення створення в Україні осередків іноземних організацій екстреміського та терористичного спрямування;

- запобігання проведенню терористичних актів на території України щодо техногенно небезпечних об'єктів Збройних Сил України та економіки держави (АЕС, хімічні підприємства, гідроелектростанції тощо).

Ефективність розвідувального напряму боротьби з транснаціональною організованою злочинністю доведено на теоретичному та практичному рівнях. Характер протистояння оперативних працівників і злочинців не дає підстав стверджувати, що державні органи апіорі переможці в цій боротьбі. Злочинці володіють формами, навичками і методами, що використовуються спецслужбами, їх поведінку відрізняє нахабність, агресивність, ворожнеча, готовність заради наживи вчинити злочин. Але безумовною перевагою є те, що Служба зовнішньої розвідки України, виконуючи завдання у сфері боротьби з організованою злочинністю, спирається на визначені та дозволені нашою країною конспіративні засоби та методи, при тому, що транснаціональні організовані злочинні формування на території України та інших держав заборонені законодавством своїх держав, а не рідко і законодавством усіх країн світової спільноти. Важливою є і функція виявлення та визначення мотивів і цілей злочинного впливу різних інституціональних і соціальних групових суб'єктів — складових транснаціональної організованої злочинності, наприклад: організовані злочинні групи (транснаціональні, міжрегіональні, регіональні), терористичні організації, розвідки як закордонних держав, так і приватних компаній, груп протесту і т. ін. З цією

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

метою корисним кроком стала б розробка класифікації інституціональних і соціальних групових суб'єктів.

Залежно від ступеня загрози та спрямованості, чи то втручання в роботу телекомунікаційної або кредитно-фінансової системи; саботаж виробництва та наукових розробок; порушення конституційних і виборчих прав; вплив на масову свідомість, у тому числі заклики до розв'язання міжнаціональної ворожнечі, расизму та екстремізму; різні види шпигунства, доводити до відома зацікавлених органів (у залежності від їхньої компетенції) про факт вчинення злочину та технологічний спосіб впливу. У свою чергу, статистика цих даних, за рахунок кореляції дій даних соціальних груп, дозволить відслідковувати процеси, що відбуваються в злочинному середовищі, а також передбачати активізацію та напрям наступних злочинів.

Слід відмітити, що відсутність протягом тривалого часу кримінологічно значущої інформації про новітні загрози з боку транснаціональної організованої злочинності, поставила правоохоронні органи в межі, коли протидія цій злочинності була безсистемною. Враховуючи зазначене, у керівників правоохоронних органів, спецслужб, інших управлінських структур держави виникає необхідність у:

— достовірній інформації, яка може бути використана при вирішенні організаційно-управлінських проблем і прийнятті рішень у сфері управління за напрямом протидії транснаціональній організованій злочинності;

— достовірній прогностичній інформації щодо характеру, тенденцій і перспектив розвитку ситуації у кримінальному середовищі, соціальній, політичній, економічній, інформаційній сферах, яка необхідна для планування і реалізації оперативно-розшукової, контррозвідувальної, розвідувальної та інших видів діяльності.

Можна стверджувати, що на сьогоднішній день основна проблема підрозділів у силових відомствах — невідповідність існуючих форм і методів прямому призначенню та новим завданням на сучасному етапі розвитку суспільства, а також ігнорування нових підходів до організації такого специфічного виду діяльності. Тому, на наш погляд, стратегічним напрямом сьогодні є використання різноманітного передового досвіду та існуючих практик різних відомств — суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Безсумнівно, при створенні спеціальної системи організаційно-функціональної протидії транснаціональної організованої злочинності основна увага має бути приділена інтелекту, можливості отримувати перевагу над супротивником по різних напрямках. Тому, необхідна змішана — різноспеціалізована та різнорівнева підготовка фахівців і керівників. Вони в перспективі зможуть відпрацьовувати неоднорідні інфор-

маційні потоки, відтворювати реальну і повну картину подій, які вже відбулися, і прогнозованих ситуацій, а також виступати механізмом еволюційного впливу перетворення та реформування існуючих структур.

Винятково важливим є вибір напряму формування ланок усіх рівнів системи та наступного кадрового наповнення фахівцями, які потенційно вирішуватимуть поставлені завдання. Такий підхід дозволить у сучасних умовах успішно протидіяти супротивникові по захисту державних інтересів, активно нейтралізувати ворожі акції та реалізовувати превентивні заходи.

Виходячи з державних інтересів і потенціалу України, для створення цілісної системи протидії транснаціональній організованій злочинності, з урахуванням проблемних питань організації та управління на всіх рівнях, необхідний пошук, формування та реалізація рішень на основі передових наукових методів системного і структурного підходу.

Таким чином, формування та реалізація державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю вимагає прийняття цілеспрямованих, системних та комплексних правових заходів як у зовнішній, так і внутрішніх сферах державної діяльності. Стратегія боротьби з цим небезпечним явищем повинна враховувати можливість протидії її проявам за межами країни, використання механізмів втручання у сферу державної таємниці іншої держави та активного впливу на їх внутрішню і зовнішню політику. Роль Служби зовнішньої розвідки України у цій справі полягає у наданні розвідувального продукту замовникам, який їм необхідний для розробки і реалізації стратегії та тактики боротьби з організованою злочинністю в Україні.

Список використаних джерел

1. Європейська стратегія безпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/.../031208ESSIIRU.pdf>.
2. Доповідь Управління Організації Об'єднаних Націй по наркотиках і злочинності у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя "Організована злочинність і загроза безпеці. Боротьба з руйнівними наслідками контролю за наркотиками" E/CN.7/2009/CRP.4—E/CN.15/2009/CRP.4, 1 берез. 2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unodc.org/unodc/.../18.html>.
3. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22 берез. 2001 р. № 2331-III // Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 19. — Ст. 94.
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради. — 1992. — № 22. — Ст. 303.
5. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 27. — Ст. 208.
6. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради. — 1992. — № 27. — Ст. 382.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

7. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 1 груд. 2005 р. № 3160-IV // Відомості Верховної Ради. — 2006. — № 8. — Ст. 94.

8. Про Службу зовнішньої розвідки України : Указ Президента України від 14 жовт. 2004 р. № 1239 /2004 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1239/2004>.

9. Кузьменко А. Контроль над спецслужбами (розвідкою і контррозвідкою) — ознака реальної влади в сучасній конкуренції “груп впливу і тиску” з публічною владою держав [Електронний ресурс] / А. Кузьменко. — Режим доступу :

<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2222>.

10. Доклад LANDMINE MONITOR 2007 : К безминному миру : Пресс-бюллетень Информационного центра ООН в Москве [Электронный ресурс]. — Режим доступа :

<http://www.unic.ru/bill/?ndate=2008-07-16>.

11. Протидія терористичній діяльності в Україні (сучасні кримінально-правові проблеми) : [монографія] / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара, С. А. Кузьмін. — К. : МНДЦ, 2009. — 176 с.

В статье освещены негативные социальные процессы, явления, факторы и условия, которые влияют на состояние трансформации организованной преступности и ее признаки. Представлено организационный аспект реализации Службой внешней разведки Украины функций в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью.

The article deals with the elucidation of the negative social processes, phenomena, factors, causes and conditions which have an influence on the state of transformation of the organized crime and its characters. The organizational aspect of the realization by the Foreign Intelligence Service of Ukraine of its functions in the sphere of combating transnational organized crime is examined.

Стаття надійшла до редакції журналу 26 жовтня 2009 року.